

Inhoud

Inleiding 13

Deel 1 Het streven naar vrijheid

- 1 Spionnen en bommengooiers 21
- 2 Twee mannen uit Gujarat 37
- 3 De kracht van de waarheid 53
- 4 Wegen naar de vrijheid 73
- 5 De mars naar de zee 91
- 6 Een halfnaakte kerel 112
- 7 Bestuurlijke grenzen 139

Deel 2 De strijd om de macht

- 8 Buiten India 163
- 9 Erop of eronder 177
- 10 Chantage en terreur 192
- 11 Leven in een Gouden Tijdperk 212
- 12 *Dilli Chalo* 235
- 13 Een massale strijd voor vrijheid 257
- 14 Een groot stuk groen laken 273
- 15 Laat het over aan zijn lot 292
- 16 Een geheime coup 306
- 17 Ons eerdere prestige 327
- 18 Vrijheid 345

Deel 3 Het begin van een eigen geschiedenis

- 19 Een communale successieoorlog 379
- 20 De dood 403
- 21 Middernachtsouders 419
- 22 Niet bitter 444

- 23 Worstelen met krokodillen 465
- 24 Wachten op volledige integratie 481

Epiloog 495

Dankwoord 501

Noten 503

Beknopte bibliografie 532

Herkomst van de illustraties 536

Kaarten 538

Verklarende woordenlijst 539

Register 542

Inleiding

In maart 1966, een paar maanden voor mijn geboorte, maakte premier Harold Wilson plannen bekend om een reeks officiële documenten uit belangrijke perioden in de buitenlandse betrekkingen van Groot-Brittannië openbaar te maken. Dit leidde tot de publicatie van de twaalf magistrale delen van *Constitutional Relations Between Britain and India: The Transfer of Power 1942-7*, waarvan het laatste deel verscheen in 1983. Na letterlijk miljoenen stukken papier te hebben doorgeplozen, stelde een groep historici daaruit een zeer gedetailleerde collage van documenten over de laatste zes jaar van de Britse heerschappij in India samen, aan de hand waarvan ze lieten zien hoe het beleid gestalte had gekregen en geformuleerd en ten uitvoer gebracht was. Een Indiase krant omschreef de boekdelen als ‘een soort verklarend evangelie, een reeks soetra’s’, en een lezer maakte de terecht opmerking dat ze blijk gaven van ‘een zo doelmatige samenhang dat de delen waarschijnlijk het meest uitvoerige bewijsmateriaal verschaffen dat ooit ergens ter wereld ten aanzien van het besluitvormingsproces op regeringsniveau gepubliceerd is’.¹

Toen ik me tijdens de research voor dit boek door *The Transfer of Power* werkte, werd duidelijk dat er één categorie documenten ontbrak, die van de inlichtingendiensten. Dit was een belangrijke omissie, want het Britse bestuur van India was gedwongen zich in grote mate te verlaten op medewerkers van inlichtingendiensten en in het geheim verkregen informatie om de macht te behouden. Bij mijn naspeuringen in de archieven van de India Office, ofwel het ministerie voor India (dat de onderkoning zijn orders verstrekke), ontdekte ik dat bepaalde belangrijke categorieën ‘publieke en juridische’ documenten bewust uit de openbaarheid waren gehouden. Ik vroeg de afdeling van het ministerie van Buitenlandse Zaken die ging over het vrijgeven van geheime stukken om de status van deze dossiers te herzien, en na ruim een jaar soebatten ging men er uiteindelijk mee akkoord om ze op een handvol na allemaal vrij te geven.

Ze werden me aangereikt in tweeënnegentig donkergroene gebutste

kisten met bronzen vergrendelingen en schilferende roomkleurige platen waarop 'Notitie van Veiligheidsdienst 1943: Onderzoek Communisten in India', 'S.C. Bose' of 'Censuur: Z.H. De Paus en Apostolische Gezanten' stond. Dit waren de archieven van de Indiase Politieke Inlichtingendienst, ofwel de IPI, die kort voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog werd opgericht en in stand bleef tot de onafhankelijkheid in 1947. Een aantal bejaarde leden van de Indiase Civiele Dienst had me, meestal op gedempte toon, verteld over het bestaan ervan, maar ik had niet beseft hoe belangrijk deze instelling was geweest en hoever haar activiteiten gereikt hadden. Hoewel het altijd een vrij kleine organisatie was, bleek uit de stukken dat de IPI een bepalende rol had gespeeld in de pogingen tot handhaving van de Britse heerschappij over het Indische rijk.

Na een paar uur in gezelschap van de tweeënnegentig kisten bedacht ik een eigen verzamelnaam voor ze, *The Loss of Control*, het correlaat van *The Transfer of Power*. Er trad vanaf het midden van de jaren dertig een consistent beeld van fragiliteit uit naar voren, alsof de opeenvolgende bestuurders verbaasd waren geweest dat ze het met bluf en bedrog nog een paar jaar hadden weten te redden. *The Transfer of Power* en *The Loss of Control* veranderden mijn visie op de aanloop naar de onafhankelijkheid van India aanzienlijk, omdat ik tot het besef kwam dat het Britse besluit om te vertrekken niet voortkwam uit altruïstische motieven of een strategisch plan. Het was niet de logische uitkomst van een beleid van minzaam imperiaal bestuur, als liet een vriendelijke vader een kind zonder hulp fietsen vanaf het moment dat het leerde trappen. Evenmin was het een onvermijdelijk gevolg van onweerstaanbare sociaal-politieke krachten waarbij het volk van India vereend opstond om de indringers de zee in te drijven. Voor veel Indiërs, met name in het zuiden, waren de overeenkomsten die in de jaren veertig door Engelssprekenden in het verre New Delhi werden gesloten, nauwelijks van belang.

Het was veeleer zo dat de Britten India verlieten omdat ze het gezag over cruciale onderdelen van het bestuur kwijtraakten en niet de wil en de financiële en militaire middelen bezaten om dat gezag te herstellen. Uit de documentatie van de laatste jaren van het Indische rijk rees een onverwacht verhaal van verwarring, menselijke zwakheid en veronachtzaming op, waarin de zwierige incompetentie van Churchills India-beleid in de oorlogsjaren plaatsmaakte voor de krachteloze besluiteloosheid van Attlees naoorlogse regering. De voornaamste gebeurtenissen in de jaren veertig waren vaak het resultaat van toeval en zelfs vergissingen, en enkele

van de belangrijkste beslissingen in die periode werden welhaast genomen op de bonnefooi. Evenmin was het onvermijdelijk dat het Indische rijk uiteenviel en werd opgedeeld, met als onvoorzien gevolg dat er uit de schouders van het afgeknotte India twee vleugels voortsproten, Oost- en West-Pakistan.

Niettemin zijn er niet veel momenten in de moderne geschiedenis die een duurzamere invloed hebben gehad op zoveel mensen. Het Britse besluit om weg te gaan uit India was, zoals de schrijver en politicus André Malraux heeft opgemerkt, 'het belangrijkste feit van de eeuw'.² Koning George VI verloor van de ene op de andere dag driekwart van zijn onderdanen, Groot-Brittannië werd gereduceerd tot een 'derderangsmacht', en het liet zien dat de praktijk van het Europese imperialisme niet langer houdbaar was.

Het politieke akkoord uit 1947 had door zijn aard een rampzalige uitwerking op het subcontinent. Het leidde tot wederzijdse genocide en de ontheemding van miljoenen hindoes, moslims en sikhs, drie oorlogen tussen India en Pakistan, de in bloed gedrenkte creatie van Bangladesh en een langdurige beperking van de mondiale invloed van de regio. Hoewel ruim een vijfde deel van de wereldbevolking momenteel woont in het territorium van het voormalige Indische rijk van Groot-Brittannië, bezit Zuid-Azië door voortdurende interne conflicten nog altijd weinig samenhang en heeft het internationaal amper macht. Het budget van de Pakistaanse regering gaat nog altijd voor bijna de helft op aan de koude oorlog met India, die draait om de etterende wond Kasjmir.

Teneinde uiteen te zetten hoe de huidige situatie tot stand is gekomen, heb ik me geconcentreerd op het groeiende conflict tussen het Congres, het bestuur van India en de Moslimliga, dat leidde tot de machtsoverdracht in de nacht van 14 op 15 augustus 1947. Het verhaal beweegt zich, wat onvermijdelijk is in een boek over dit onderwerp, in de richting van het 'midernachtelijke uur' van Nehru en staat er uitgebreid bij stil alvorens weer uit te waaieren naar het heden. Ik heb dikwijls gebeurtenissen, ideeën en organisaties (bijvoorbeeld de Jamaat-i-Islami van *maulana* Maudoodi en de plannen van lord Linlithgow voor een federatie van vorstendommen) die destijds belangrijk leken, maar uiteindelijk irrelevant bleken, buiten beschouwing gelaten. In plaats daarvan heb ik me voornamelijk gericht op het uitlichten van specifieke en symbolische historische aspecten die destijds onbelangrijk schenen, maar van grote betekenis zouden zijn voor het uiteindelijke akkoord. Daarnaast heb ik me geconcentreerd op het karak-

ter en de persoonlijkheid van bepaalde individuen – Mohandas Gandhi, Mohammad Ali Jinnah, Vallabhbhai Patel, Winston Churchill, lord Wavell en lord Mountbatten – die door de samenloop van omstandigheden een cruciale rol zouden spelen en zo Azië een nieuw aanzien gaven en verandering brachten in het leven van miljoenen mensen.

Ik was me er echter van bewust dat ik, door het verleden nader te bestuderen via documenten en hoogwaardigheidsbekleders, het risico liep een bureaucratengeschiedenis in plaats van een levendige, menselijke geschiedenis te schrijven. Zodoende heb ik verslagen ingevoegd van mijn ontmoetingen, reizen en gesprekken met mensen in India, Pakistan en Bangladesh, niet omdat zij de loop der geschiedenis bepaalden, maar omdat het individuen en families zijn die de gevolgen voelen van de keuzes die politici maken. Zij zijn degenen die winnen of verliezen.

Jawaharlal Nehru schreef in zijn autobiografie: ‘Een Engelsman denkt, opgevoed als hij van jongs af aan is met het wijdverbreide geloof dat het Oosten een mysterieuze wereld is en dat er in de bazaars en smalle straten aldaar onafgebroken geheime samenzweringen worden beraamd, zelden serieus na over zaken met betrekking tot deze zogenaamd mysterieuze gebieden. Hij doet nooit een poging die redelijk doorzichtige en allerm minst mysterieuze persoon, de oosterling, te begrijpen.’³ Als de meest elegante biculturele figuur onder de leiders van India bevond Nehru zich zonder meer in de positie om hiermee bekend te zijn. Hoewel ik in communiaal opzicht waarschijnlijk eerder word gezien als een Ier dan als een Engelsman, heb ik nota genomen van dit punt en getracht de betreffende oosterse helden uit de watten te halen waarin ze lange tijd ingezwachteld hebben gezeten. Het was mijn streven deze personen en hun doen en laten zo oprecht en direct mogelijk tegemoet te treden.

Hoewel niet voorbijgegaan mag worden aan de grote vernedering en het culturele trauma die werden ervaren door de gekoloniseerden – iemand zei hierover tegen me: ‘Hoe zou jij reageren als een stel Indiërs jouw land innam en je dwong een *dhoti* en *kurta* te dragen en Hindi te spreken en met je handen te eten?’ –, is het inderdaad zo dat er geen moeite is gedaan om ‘serieus na te denken’ over de redenen achter de acties van de voorvechters van de onafhankelijkheid van India. Het subcontinent lijkt voor een buitenstaander op het eerste gezicht misschien een warrige en onbegrijpelijke wereld, maar openbaart zich na verloop van tijd als een complexe en hoogst gestructureerde samenleving. De voornaamste Indi-

ase politici van de jaren veertig wisten precies wat ze deden en legden over het algemeen een grotere competentie aan de dag dan hun opponenten in Londen.

Britse boeken over India vormden jarenlang een klein, opzichzelfstaand genre waarin zinswendingen gebezigd werden als ‘de bedwelmende geur van specerijen en rokend hout’ en beeldende beschrijvingen gegeven werden van wrede maharadja’s, doortrapte heilige mannen, opstandige stammen en de hitte in Dekan, met daartussen hier en daar een tijger, missionaris, *memsahib*, *gymkhana*, Kipling en *tiffin*. Tot dit genre behoorden ook geschiedenissen over het bouwsel dat de laatste tijd wordt betiteld als ‘de Raj’, en hoewel je het koloniale dogma nu nog zelden zo openlijk beleden aantreft, zweeft er, als een trouwe inheemse drager die zich beneden bij de veranda van een van de villa’s van M.M. Kaye bescheiden schuilhoudt, onder de bladzijden van veel boeken nog steeds een nostalgische subtekst.

De subcontinentale reactie op dit India in de Britse verbeelding is op het gebied van fictie overdadig en imposant geweest, maar over het algemeen magertjes wanneer het gaat om historische en biografische geschriften. Te vaak is de geschiedenis van de regio slechts bekeken vanuit een eng, vertroebeld nationalistisch oogpunt, zodat de vader van de natie – hetzij Jinnah, hetzij Gandhi – daarin tevoorschijn treedt in een smetteloos pak, *sherwani* of dhoti. De werkelijke rol van de Indiase politici in de gebeurtenissen in de jaren dertig en veertig is consequent miskend. Hoewel ik persoonlijk denk dat de Britse heerschappij in India hoofdzakelijk een destructief effect had, betekent dat nog niet dat de verdrijvers van de imperialisten niets te verwijten valt of dat ze geen verantwoordelijkheid dragen voor wat er is gebeurd. Zelfs op het hoogtepunt bedroeg de aanwezigheid van Europeanen op het subcontinent nooit meer dan 0,05 procent van de totale bevolking. De Britse heerschappij in India was altijd een joint venture die zwaar leunde op collaboratie.

Het was, zolang het duurde, een effectieve maar oppervlakkige vorm van bestuur, en dat verklaart wellicht waarom er van het Indische rijk een halve eeuw later niet veel meer resteert dan een handvol fraaie gebouwen, een stagnerende rechtsorde en bureaucratie en een verbasterde taal. Al in 1964 schreef V.S. Naipaul: ‘Ze hebben geen nobele monumenten nagelaten, geen geloof, afgezien van Engels-zijn als wenselijke gedragscode – ridderlijkheid, zou men kunnen zeggen, getemperd door wetsgetrouwheid.’⁴

Behoudens in een primitieve vorm op provinciaal-bestuurlijk niveau schonken de Britten India, al wordt dat wel vaak beweerd, geen democra-

tie. Het besluit om de bevolking van India (en van tijd tot tijd de bevolking van Bangladesh en Pakistan) algemeen kiesrecht te verlenen werd na de onafhankelijkheid genomen door de desbetreffende elites. De duurzaamste nalatenschap van de Indo-Britse ontmoeting is te vinden op de Britse eilanden in de vorm van twee miljoen burgers van subcontinentale afkomst – ‘de Aziatische gemeenschap’, zoals politici zeggen, hoewel het de vraag is of een Bengaalse moslim en een Gujaraatse hindoe werkelijk tot dezelfde gemeenschap behoren.

Het verhaal van de tocht van India naar onafhankelijkheid en opdeling is nog altijd een controversieel en zeer gevoelig historisch thema. In Groot-Brittannië wordt het gezien als een reden tot schaamte, in Bangladesh als een episode van verraad, in India als een gemengde zegen en in Pakistan als een dermate tere zaak dat er niet in ernst over gepraat kan worden. De ambiguïteit ervan ligt vervat in ‘Geef me de vrijheid of geef me de dood’, de leuze van Patrick Henry uit de Amerikaanse onafhankelijkheidsoorlog die door Indiase vrijheidsstrijders werd overgenomen en bijgeschaafd. ‘De vrijheid of de dood’ bood als slogan talloze mogelijkheden. Ik ontdekte dat hij werd gebruikt om volkomen tegengestelde ideeën te propagereen: burgerlijke ongehoorzaamheid tijdens de Quit India-beweging in de Tweede Wereldoorlog; vechten aan de zijde van de Britten tegen de Duitsers; en vechten aan de zijde van de Japanners tegen de Britten.⁵ De slogan werd later ingepalmd door de Moslimligapoliticus Liaquat Ali Khan, die verkondigde: ‘Pakistan of de dood.’⁶ In 1947 werd de bevolking van het Indische rijk van Groot-Brittannië achtergelaten met vrijheid en dood in een duurzame en tragische combinatie.

Spionnen en bommengooiers

In mei 1910 overleed de corpulente, aan bronchitis lijdende, rokkenjagende Edward VII aan een longontsteking. Zijn weinig opzienbarende regeerperiode had pas een aanvang genomen toen hij na de dood van koningin Victoria, zijn moeder, op negenenvijftigjarige leeftijd tevoorschijn was gehaald uit de gelederen der werklozen om koning te worden. In de negen jaar dat hij op de troon zat, had hij gefulmineerd tegen de begrotingsvoorstellen van Lloyd George, met hulp van de financier sir Ernest Cassel aanzienlijke sommen geld verdiend en steun en troost gezocht bij zijn maitresse Alice Keppel. De rondborstige monarch gebruikte haar als een tactvol en effectief verbindingskanaal met zijn ministers, van wie hij sommigen ‘betreurenswaardig gewoon’ vond. Na zijn dood werd hij opgevolgd door zijn puriteinse zoon George, een stijve, saaie, fantasieloze man met een met tabak besmeurde baard en een ingetogen benadering ten aanzien van zijn publieke plichten.

De kroning van George V in 1911 was een propagandistisch spektakelstuk dat maar liefst zeven uur duurde en waarbij ontelbare Indiase vorsten en premiers uit het rijk de vloer van de Westminster Abbey vulden. Zijn rol als heerser over het Britse rijk werd later dat jaar nog eens benadrukt toen hij met koningin Mary de Arabische Zee overvoer en als eerste regerende Britse monarch India bezocht. Het waren de hoogtijdagen van het imperialisme, waarin bruut geweld tot op zekere hoogte plaatsgemaakt had voor pracht en praal als middel ter handhaving van gezag. Deze aanpak had in beperkte mate succes, al waren de Britten er misschien meer van onder de indruk dan hun onderdanen.

Voor het koninklijk bezoek werden enorme feesten en parades op touw gezet. In Delhi vond – vrucht van een indrukwekkend staaltje organisatiekunst – een gigantische *darbar* (zie verklarende woordenlijst) plaats, waarvoor functionarissen en vorsten uit heel India bijeen werden geroepen, talloze tentenkampen werden ingericht en zelfs een smalspoorweg met zestien stations werd aangelegd. De beveiliging was streng, en Phi-

lip Vickery, een eenentwintigjarige Ierse protestant die kort tevoren in dienst was getreden van de Indiase politie, kreeg de ontzagwekkende taak 's nachts de roomkleurige 'slaaptent' van de koning-keizer te bewaken.

Nieuwe precedentielijsten werden gedrukt, cinemafoto's aange-steld, kaarten van de diverse kleine tentsteden gemaakt, een polospeelveld opgeknapt, grote aantallen mensen per trein aangevoerd uit de Punjab om te juichen en een foto van de nieuwe heerser gedistribueerd in elk dorp in India. Er hadden lang uitgesponnen defilés plaats, waarbij de vijfjarige *nawab* van Bahawalpur langsreed op een kameel en de monarch groette met een kort zwaard. Een problematische situatie ontstond toen maharadja Gaekwar van Baroda in volledig hoftenue en behangen met juwelen van onschatbare waarde bij een voorstelling arriveerde en zich vervolgens ontkleedde totdat hij slechts nog 'het gewone witlinnen alledaagse tenue van een maharadja' droeg, en daarop een, zo werd opgemerkt, 'allerminst betamelijke reverence' voor de koning maakte.

Zijne Majesteit besteedde een wit paard en reed, gevolgd door de onderkoning, lord Hardinge, uit om de mensen te ontmoeten. George v had geweigerd plaats te nemen op een olifant en ervoor gekozen een opvallende 'Curzon'-tropenhelm met een grijze band te dragen in plaats van een kroon, zodat maar weinig mensen beseften wie hij was. Hij maakte 'salaams' naar de menigte, en dat had enige baat. 'Z.M. vertelde me,' schreef Hardinge, 'dat hij teleurgesteld was dat de mensen hem niet herkenden.'¹ Hardinge, die bevriend was geweest met de flamboyante Edward VII en vond dat mevrouw Keppel een 'uitstekende invloed' op hem had, lijkt, afgaand op zijn memoires, niet onder de indruk te zijn geweest van zijn nieuwe soeverein.

De volgende dag verliep het allemaal wat beter toen de koning en de koningin naar het Rode Fort gingen, het prominentste bouwwerk in Delhi. Ze dosten er zich uit met hun juwelen, waaronder een nieuwe kroon, die speciaal voor de gelegenheid naar India was overgebracht, en 'stemden er vriendelijk in toe om zich,' vermoedelijk in navolging van sjah Jahan, 'te laten zien aan de duizenden inlanders.'² De strak in regimentsuniform gestoken adjudanten van koning George zullen er waarschijnlijk niet zo opwindend hebben uitgezien als de halfnaakte eunuchen die drie eeuwen tevoren de mogolheerser vergezelden bij zijn publieke optredens op diezelfde plek. George v deed echter een aankondiging die dermate opmerkelijk was dat de vergelijking genegeerd kan worden. De mededeling was zo belangrijk dat zelfs koningin Mary er van tevoren niet van in kennis

gesteld was: de bestuurszetel van India zou van Calcutta verhuizen naar Delhi, waar een schitterende nieuwe stad gebouwd zou worden.



‘Bestaat India?’ vroeg Salman Rushdie zich in 1987 af. ‘Zo niet, wat houdt Pakistan en Bangladesh dan gescheiden?’³

India, of althans Bharat of Mahabharat (de Sanskritische aanduiding voor India of Groot-India), heeft als begrip altijd onlosmakelijk behoord tot de culturele identiteit en orale overleveringen van de bewoners. Gedurende vier millennia zijn de grenzen ervan gewijzigd en verschoven. Zowel van binnen als op afstand lijkt India onmetelijk, alomvattend, meervoudig, een eindeloos gevarieerd land: waarom, vragen de inwoners, zou de bevolking van de grensgebieden zich bij iemand anders willen aansluiten? Van buiten lijkt India kolossaal, monolithisch en overassertief: hoe is het mogelijk, vragen de mensen daarbuiten, dat de wreedheden en tegenstellingen in het land zo bereidwillig door de eigen bevolking worden genegeerd? Net als China en de Verenigde Staten lijkt India het middelpunt van de wereld wanneer je daar bent, en een monoliet wanneer je elders bent.

De vorm van het Indische rijk van Groot-Brittannië kan losjes verbonden worden met oude tijden. De notie India strekt zich uit van de Harappa-beschaving met de rivier de Indus in de Punjab als centrum, die ruim tweeduizend jaar voor Christus floreerde, en loopt door het Maurya-rijk onder koning Ashoka in de derde eeuw voor Christus, dat op de zuidpunt na het gehele subcontinent besloeg. Vanaf 997 na Christus werd de Indiase samenleving – of de hindoesamenleving zoals sommigen die achteraf zouden beschouwen – 950 jaar lang ernstig geremd door opeenvolgende invasies en bezettingen. Het gebied dat academici nu ‘Zuid-Azië’ noemen, kreeg van Arabische en Perzische buitenstaanders een nieuwe naam: Hind of Hindoestan, het land voorbij de rivier de Indus.

In 997 viel Mahmud van Ghazni vanuit Afghanistan Bharat binnen en was daarmee de eerste van de islamitische indringers die nu de hindoe-demonologie bevolken. Mahmud van Ghazni was echter, zoals Jawaharlal Nehru zijn meer communaal denkende collega’s voorhield, op de eerste plaats een soldaat en op de tweede plaats een moslim. De sultans van Delhi kregen vaste voet aan de grond, onderwierpen de inheemse Rajputs en

handhaafden tot de ineenstorting van het mogolrijk in 1856 min of meer onafgebroken hun macht in het noorden en in delen van het zuiden van India. Timur Lenk trok aan het eind van de veertiende eeuw Delhi binnen, en zijn nazaat Babur stichtte met behulp van lontgeweren en zijn vermaarde, huiveringwekkende ruiters uit Centraal-Azië de mogoldynastie. De geliefdheid van de grootmogols bij hun onderdanen varieerde. Akbar werd eind zestiende eeuw geëerd omdat hij een verbod uitvaardigde op het slachten van koeien en de *jizya* afschafte – een hoofdelijke belasting voor niet-moslims; Aurangzeb, die in 1658 de troon besteeg, breidde zijn rijk meedogenloos uit.

In de zestiende eeuw vestigden Portugese, Franse en Nederlandse handelaren steunpunten op de Indiase kust. De Britten waren er minder snel bij dan hun rivalen, maar toen ze eenmaal een begin hadden gemaakt, was hun succes indrukwekkend. Een van de eersten die naar India gingen, Ralph Fitch, stuurde rond 1585 een brief naar huis waarin hij dingen schreef die in de eeuwen daarna ook door veel andere jonge Engelse reizigers opgemerkt zouden worden. ‘Ze houden er heel vreemde gewoonten op na,’ vertelde hij, ‘ze aanbidden een koe en hun eerbied voor koeienstront is zo groot dat ze er de muren van hun huizen mee bestrijken... Ze eten geen vlees, maar leven van wortels en rijst en melk.’⁴

Deze avonturiers kregen in 1600 een koninklijke concessie van koningin Elizabeth I en begonnen zo goed en zo kwaad als het ging handel te drijven, waarbij hun enige probleem was dat ze weinig goederen hadden die de inwoners van het mogolrijk wilden hebben. In de daaropvolgende twee eeuwen bouwden ze langs de Indiase kust en in Bengalen hun handelsactiviteiten uit, en toen het mogolrijk afbrokkelde, versterkten ze hun positie en verdreven ze hun Franse concurrenten. Onder aanvoering van Robert Clive begonnen de vrijbuiters van de East India Company te expanderen onder de dekmantel van inheemse plaatselijke heersers, aan wie ze ‘bescherming’ boden in ruil voor revenuen. Dit particuliere imperialisme in de ‘Company Raj’-periode mondde uit in een roofzucht die groter was dan in enige andere periode van de Europese inmenging in India. In 1770 viel Bengalen, dat was uitgezogen door handelaren en hun agenten, ten prooi aan een rampzalige hongersnood.

Drie jaar later legde de Britse regering van lord North de compagnie aan banden door Bengalen, Madras en Bombay, de belangrijkste *presidencies* (gouvernementen), onder gezag van Bengalen te stellen, waarvan de gouverneur vanaf dat moment fungeerde als gouverneur-generaal. Twin-

tig jaar later werd het *zamindari*-stelsel ingevoerd, waarbij belastinginners in Bengalen het eigendomsrecht op door hen beheerde grond kregen, wat voorgoed de Indiase opvatting van grondbezit veranderde. Het had tot gevolg dat het eigenaarschap van grond bij het ontstaan van schulden overging naar afwezige landheren en stadse bankiers. In plaats van een soepel, fluctuerend systeem dat was gestoeld op de macht en bescherming van een bepaalde heerser overlaadden de Britten India met nieuwe instellingen die steunden op nauw omschreven grenzen, wetten en regelingen. De Britse macht ging zich bedienen van lokale tussenpersonen als schakel tussen de eigen autoritaire bureaucratie en de Indiase bevolking en werd onpersoonlijk.

Aldus ontstond een nieuwe klasse van Engelssprekende Indiërs met op zijn minst een pragmatische mate van trouw jegens de heersende macht. Hun superieuren noemden hen spottend *babus*, klerken, maar velen van hen zouden hun kennis van het Britse systeem aanwenden om het gezag ervan te ondermijnen. In de eerste helft van de negentiende eeuw breidden de Britten hun territoriale bezit door militaire veroveringen uit met de Punjab en Sind. Daarnaast werd gebied ingepalmd krachtens de nieuwe ‘natuurlijke erfgenaam’-wet, waardoor het koninkrijk van een lokale vorst alleen geërfd kon worden door een zoon van verifieerbaar koninklijken bloede.

In de jaren 1850 werden telegraaflijnen en spoorwegen aangelegd, wat flinke verbetering bracht in de verbindingen en de mogelijkheden tot machtsuitoefening van kust tot kust aanmerkelijk versterkte. In 1857 brak een wijdverbreide opstand tegen de Britse overheersing uit die meestal wordt aangeduid als een ‘muiterie’, maar veroorzaakt werd door tal van andere factoren dan louter de kwestie van het insmeren van de patronen voor de geweren van hindoeïstische sepoys met rundervet. De onwettige annexatie een jaar eerder van het gebied van de nawab van Oudh – dat het belangrijkste deel van de Verenigde Provinciën zou gaan vormen – was uitermate schadelijk, met name ten aanzien van het moslimbeeld van de Britten. Ook de invoering van de Dienstwet, op grond waarvan Indiase soldaten overal naartoe gestuurd konden worden, zelfs naar het buitenland (wat, als het hindoes betrof, funest was voor hun kastenstatus), was aanleiding voor het uitbreken van de revolutie. De opstand leidde tot geweld en plunderingen van alle zijden, en de harde vergeldingsmaatregelen daarna vernietigden het kleine beetje wederzijdse vertrouwen dat voorheen had bestaan.

In 1858 voerde de Britse regering ingrijpende hervormingen door, waarbij de rechten van de East India Company werden overgedragen aan de hoofdtooi van koningin Victoria, de kroon. Het takenpakket van de gouverneur-generaal werd uitgebreid, hoewel zijn bevoegdheden werden beperkt door de aanstelling van een onderminister voor India in Londen, die de uiteindelijke zeggenschap had. De van het Lagerhuis naar een Indiaas dorp lopende bevelsketen was complex en vertoonde naargelang tijdstip en omstandigheden grote verschillen. De onderkoning vertegenwoordigde niet alleen de monarch, maar was als gouverneur-generaal tevens hoofd van het bestuur van India, dat eigen verlangens en opvattingen had. De rassenscheiding nam toe; de Europeanen leefden in de beslotenheid van hun clubs en kantonnementen, en het leger werd versterkt met Britse troepen. Er werden maatregelen genomen om ervoor te zorgen dat Indiaas soldaten niet dienden in het deel van het land waar ze vandaan kwamen – een traditie die tot op de dag van vandaag voortbestaat. De theorie van de ‘krijgssrassen’ werd ontwikkeld, die uitging van het beginsel dat bepaalde groepen in India van nature loyale soldaten waren en andere groepen niet.⁵

In een aantal andere delen van India werd een wijziging in het zamin-darisysteem doorgevoerd, zodat de *taluqdars*, de bestuurders, van Oudh erfelijke heersers konden worden van de gebieden waar ze belastingen inden. De Indiase Civiele Dienst ofwel ICS werd uitgebreid. De werving van personeel was in 1854 in Londen begonnen middels een openbare sollicitatieprocedure, maar het zou nog vijftien jaar duren voordat de eerste Indiase sollicitant die met succes zou doorlopen, en kort daarna werd hij alsnog ongeschikt verklaard vanwege een technisch detail. Er waren in de ICS echter geen wettelijke barrières op grond van kleur; de vooroordelen tegen Indiërs binnen het systeem waren eenvoudigweg zo groot dat er voor hen geen plaats was.

Het karakter van het Britse bestuur in India werd geformaliseerd en de annexatie van gebied beëindigd. Kleine maar belangrijke enclaves langs de kust bleven onder Portugese en Franse koloniale zeggenschap. Bestaande autochtone vorsten, wier koninkrijken ongeveer een derde van de land-massa van het Indische subcontinent besloegen, werden nu aangezocht als bastions tegen toekomstige opstanden, en hun loyaliteit werd verkregen door hun verdragen met de East India Company te bevestigen of daarover opnieuw te onderhandelen.

Een paar Indiase erfvorsten waren baas over duizenden vierkante kilo-

meters land, andere heersten slechts over enkele honderden hectares. Hun gebieden werden onder de noemer ‘inheemse staten’ opgenomen in het Brits-Indische rijk, en het stond de heersers vrij daarin naar eigen goeddunken hun gezag te laten gelden, zolang ze maar trouw bleven aan koningin Victoria, de bron waaruit in het rijk in theorie alle macht voortvloeide. Het resterende twee derde deel van het subcontinent, dat bekend kwam te staan als ‘Brits-Indië’, werd verdeeld in bestuurlijke gewesten. Hoewel de Britse regering nu zeggenschap had over een Indiaas rijk, was haar vermogen om aldaar rechtstreeks de gang van zaken te bepalen beperkt.



Lord Hardinge was ondanks zijn stijve voorkomen een vrij liberale onderkoning. Zijn herroeping van de onpopulaire bestuurlijke opdeling van Bengalen door lord Curzon, die net als de verhuizing van de hoofdstad van India werd bekendgemaakt tijdens de durbar van koning George V in Delhi, viel niet in goede aarde bij Britse zakenlieden. Hardinge wekte daarnaast hun misnoegen door zich achter Mohandas Gandhi te scharen in diens protest tegen de behandeling van Indiërs in Zuid-Afrika, en door sir Michael O'Dwyer, de keiharde gouverneur van de Punjab, op de vingers te tikken door een doodvonnis tegen vierentwintig mannen nietig te verklaren die zonder harde bewijzen waren veroordeeld wegens roverij. Dit wilde niet zeggen dat Charlie Hardinge in alle opzichten progressief was. Zijn mening over de maharadja van Idar luidde als volgt: ‘Hij blonk uit als de beste zwijnenjager van India, maar hij had zich erin geoefend om te voet en slechts gewapend met een mes in zijn hand te vechten tegen wilde zwijnen, en wanneer zo’n zwijn aanviel, sprong hij opzij, pakte het als het voorbijschoot vast bij een achterpoot en doodde het met een messteek... Hij was echt “een blanke” onder de Indiërs.’

In 1912 stapte Hardinge twee dagen voor de kerst, een jaar na het koninklijk bezoek aan India, uit een trein op het station in Delhi en klauterde op een enorme olifant. Gezeten op een prachtig bewerkte zilveren *howdah* bewoog hij zich langzaam voort over Chandni Chowk, een straat van grote symbolische betekenis. Het was ooit de mooiste boulevard en markt van het mogolrijk geweest, maar na de opstand van 1857 veranderd in een knekelveld, toen de zegevierende Britten er talloze nawabs, rebellen en radja's

hadden opgehangen. Nu was de straat uitverkoren als processieroute voor de onderkoning, die het nieuwe Delhi dat was gebouwd door Edwin Lutyens en Herbert Baker kwam inwijken.

Zijne Excellentie was nog maar net onderweg toen zijn helm de lucht in vloog. De klap was tien kilometer verderop nog te horen, en de die-naar die de staatsieparaplu vasthield werd in stukken gereten. Hardinge herinnerde zich later dat hij een beetje geel poeder op zijn olifant zag en het gevoel had 'alsof iemand me heel hard op mijn rug had geslagen en kokend water over me heen had gegoten.'⁶ Een onbekende Indiër had een bom naar het levende symbool van de Britse macht gegoooid. Een van de trommelvliezen van de onderkoning scheurde, en het zou vele jaren duren voordat alle spijkers, schroeven en grammofoonnaalden zich uit zijn lichaam hadden gewurmd. Een adjudant klom vlug op een paar houten kisten, haalde hem uit de howdah en droeg hem als een baby naar de begane grond. Buiten bewustzijn werd hij naar Viceregal Lodge gebracht. De pleger van de mislukte aanslag werd niet gepakt, maar naderhand vertelde een maharadja aan lord Hardinge dat het hem verbaasde dat de begeleidende troepen hadden nagelaten, zoals de mogols in hun tijd gedaan zouden hebben, een slachting aan te richten onder het publiek in Chandni Chowk.⁷

Aan het begin van de twintigste eeuw was sprake van een toename in de toepassing van strategisch gerichte moorden als politiek wapen. In 1901 werd de president van de Verenigde Staten vermoord door een anarchist, in 1911 kwam de Russische premier om het leven door een aanslag, en in 1914 werd aartshertog Franz Ferdinand doodgeschoten in Sarajevo. De aanslag op onderkoning lord Hardinge vormde het hoogtepunt van het revolutionaire terrorisme van de Indiase nationalisten. In politieke kringen bestonden grote meningsverschillen over de voor- en nadelen van het gebruik van geweld. Sommigen waren van mening dat het zekerste pad naar vrijheid liep via destabilisering van de Britse structuren, anderen dat bommen gooien een bot middel was dat de Britten een goed excuus verschaft om repressieve maatregelen te nemen. Uiteindelijk zou geweld door de meeste nationalisten verworpen worden ten faveure van gandhiaans passief verzet.

Het gros van de door Indiase revolutionairen in India en daarbuiten gesmede complotten werd gekenmerkt door onbenulligheid en slechte planning. Er zijn tal van verhalen over bommen die te vroeg of te laat afgingen, en over terroristen die werden opgepakt omdat ze hadden staan opscheppen

pen over hun misdaden nog voor ze die hadden gepleegd. Allengs bleek bommen gooien aanmerkelijk minder effectief dan geweldloosheid in het tenietdoen van de Britse heerschappij over India en zijn de meeste daders zodoende in de vergetelheid geraakt. Richard Popplewell, de historicus die studie heeft gemaakt van de inlichtingendiensten ten tijde van het Britse koloniale imperium, wijst er echter op dat de Britse autoriteiten slechts in staat waren hen uit te schakelen 'door een complex inlichtingennetwerk op mondiale schaal op te zetten... het is misleidend de Indiase revolutionaire beweging, louter omdat die uiteindelijk niets wist te bereiken, als machteloos te beschouwen'.⁸

De gedachte dat gewelddadige acties het beste middel waren om een eind te maken aan de Britse overheersing had sinds 1857 sporadisch opgang gemaakt en verwierf rond de eeuwwisseling aanzienlijke steun. In 1897 werd na festiviteiten ter ere van de geboorte van Shivaji, een Maratha-krijgshero uit de zeventiende eeuw, in Poona een Britse functionaris gedood. In 1905 streek een groep Indiase studenten neer in Highgate in Londen en begon met het uitgeven van *The Indian Sociologist*, een blad dat een geromantiseerde versie van de geschiedenis van India predikte en alle patriotten opriep in verzet te komen tegen hun onderdrukkers. Een van de oprichters was een broer van de dichteres en Congresactiviste Sarojini Naidu. De lijn van de *Sociologist* was dat loyaliteit aan Groot-Brittannië gelijkstond aan verraad van India. Het blad werd subiet verboden, maar via Franse en Portugese territoria zoals Pondicherry en Goa kwamen toch exemplaren in India terecht. Langs deze route arriveerden ook explosieven en revolvers die waren opgestuurd vanuit Parijs, en een paar van de studenten in Highgate legden zich toe op militaire training.

India House, zoals het pand in Highgate werd genoemd, werd al gauw een centrum van subversieve activiteit, en er werden banden gesmeed met Ierse en Egyptische activisten. Voor Indiërs werden reisbeurzen ingesteld zodat ze naar Londen konden komen om er te 'studeren'. De leider van het geheel was Vinayak Savarkar, een felle vijftientwintigjarige man uit Maharashtra die later bekend zou komen te staan als 'Veer', ofwel 'krijger'. In India had hij Sanskriet gestudeerd en campagnes opgezet tegen de Britten. Hij vertrok vervolgens naar Londen om advocaat te worden, werd verliefd op Margaret Lawrence, een Engelse vrouw, en stelde een vurig, hindoe-centrisch relaas van de gebeurtenissen in 1857 te boek met de titel *The Indian War of Independence*. Het kwam al snel terecht op de onderkoninklijke tegenhanger van de *Index Librorum Prohibitorum* van het Vaticaan en zou

tot 1947 verboden blijven. Toen Mohandas Gandhi tijdens een bezoek aan Engeland twee nachten in India House logeerde en als eregast een benefietdiner van Indiase militanten bijwoonde, was Savarkar de andere spreker. In verslagen van de gebeurtenis wordt opgemerkt dat de revolutionair meer belangstelling en enthousiasme wekte dan de bemiddelaar.

Toen zich in India verscheidene gewelddadige misdrijven voordeden, concludeerden de Britse autoriteiten, waarschijnlijk onterecht, dat vele ervan waren te herleiden tot India House. Daarop hoorde Savarkar dat de politie naar hem op zoek was en verkaste hij naar Parijs, maar hij werd teruggelokt naar spoorstation Victoria, waar hij terstond werd gearresteerd en beschuldigd van het curieuze vergrijp dat hij had 'samengezworen om Zijne Majesteit de koning te beroven van de soevereiniteit van Brits-Indië'. Hij ontkwam aan executie, maar werd wel veroordeeld tot een verblijf van vijftig jaar op de Andaman Eilanden ten zuidoosten van de Golf van Bengalen, het Indiase equivalent van Alcatraz. Savarkar sprong in Marseille van boord en rende blootsvoets in een gestreepte pyjama rond in de haven om een schuilplaats te vinden alvorens gepakt te worden door zijn politie-escorte en overgebracht te worden naar zijn verbanningsoord. Hij werd een nationale held in India en stichtte na zijn vervroegde vrijlating de radicale hindoeïstische organisatie Mahasabha, die in 1948 betrokken zou zijn bij de moord op Gandhi. Tegenwoordig is hij een icoon van de hindoena-tionalisten in India.

In 1907 werd in reactie op plannen om Bengalen op te delen en ter herdenking van de opstand van 1857 vijftig jaar eerder een poging gedaan sir Andrew Fraser, de gouverneur van de provincie, op te blazen. De aanslag mislukte, maar de explosie sloeg een enorme krater in het spoor achter zijn trein. De onopvallende onderkoning lord Minto kondigde voor heel India repressieve maatregelen af en stelde in de Punjab de Politiewet in werking. Twee jaar later werd een explosief in zijn rijtuig gegooid, maar hij en zijn vrouw brachten het er levend van af. In datzelfde jaar vonden twee geweldsincidenten plaats in Londen, nabij het hart van de Britse macht, die daardoor psychisch van grote invloed waren op de Britse regering.

Eerst bedong een tweetal jonge Bengaalse radicalen een gesprek met een hoge functionaris op het ministerie voor India, die door hen evenwel met enige zwier vol in het gezicht werd geslagen. Daarna werd sir William Curzon Wyllie, de politieke adjudant van lord Morley, de onderminister voor India, doodgeschoten op de trappen van het Imperial Institute. Tijdens het daaropvolgende proces verdedigde de uit de Punjab afkomstige

man die hem had vermoord zich met een politiek pleidooi, waarbij hij als reden voor zijn daad aanvoerde dat hij een patriot was en dat de Britten zijn land hadden bezet. Hij werd opgehangen in de gevangenis van Pentonville.

De bestuurders van India reageerden scherp op de moord op de naaste adviseur van de onderminister. Morley zelf liet de onderkoning weten: 'de gewone ouderwetse Engelse politieagent zou, zelfs in de rechercheafdeling, te onbeholpen zijn om die listige Aziaten van u op te kunnen sporen.'⁹ Hoofdinspecteur John Wallinger, die bekendstond als een van de effectiefste rechercheurs van de Indiase politie, werd overgeplaatst naar het ministerie voor India in Londen en kreeg de taak de veiligheid van topfunctionarissen te waarborgen. 'W', zoals hij werd genoemd, werd 'opgedragen samen te werken met de binnenlandse veiligheidsorganisaties hier voor het detecteren van subversieve activiteiten onder Indiërs' in het Verenigd Koninkrijk.¹⁰

Voor 1904 hadden de Britse autoriteiten geen degelijk politioneel inlichtingensysteem in India. Dit was tot op zekere hoogte te wijten aan zelfgenoegzaamheid over de stabiliteit van hun heerschappij, maar kwam tevens voort uit het ontbreken van vergelijkbare organisaties in Londen. De omvang van de geheime veiligheids- en inlichtingendiensten in Groot-Brittannië vandaag de dag zou honderd jaar terug ondenkbaar zijn geweest omdat de Britten in de negentiende eeuw een nukkige afkeer hadden getoond van het professioneel verzamelen van inlichtingen. Zo was de gouverneur van de Verenigde Provinciën bang dat de poging van onderkoning lord Curzon om een bescheiden politionele inlichtingendienst voor heel India op te richten zou 'uitmonden in een gecentraliseerd geheim politiebureau zoals bestaat in het Russische rijk'.¹¹ Pas in de Eerste Wereldoorlog zou met sluikse middelen verzamelde informatie een integraal onderdeel worden in de formulering van het Britse regeringsbeleid.

Curzon was verantwoordelijk voor het doorvoeren van forse hervormingen binnen de Indiase politie. In 1904 creëerde hij een Departement voor Crimineel Onderzoek, ofwel CID, in alle provincies van Brits-Indië, en een centraal Departement voor Criminele Inlichtingen. De laatstgenoemde organisatie was gevestigd in Simla, de zomerhoofdstad van Brits-Indië. De staf, waaronder een vingerafdrukafdeling, een fotosectie en een grafoloog, was aanvankelijk klein en mocht geen gedegen geheime dienst opzetten en slechts op ongeregelde basis gebruikmaken van informanten. Het Departement voor Criminele Inlichtingen werd indien nodig bijge-

staan door de Special Branch en de Militaire Inlichtingendienst, en het merendeel van het personeel was Brits of Anglo-Indisch, hoewel in 1906 een moslim, de rechercheur Munshi Aziz-ud-Din, werd benoemd tot assistent-onderdirecteur.

In 1911 trachtte de directeur van het Departement voor Criminele Inlichtingen, sir Charles Cleveland, het prestige van zijn organisatie op te vijzelen door te voorspellen dat er binnen afzienbare tijd een 'verborgen vuur' van gewelddadig nationalisme zou losbranden in India. Een jaar later kreeg hij gelijk toen lord Hardinge op zijn olifant werd getorpedeerd met een bom. Merkwaardig genoeg kreeg Cleveland zelf de schuld van de aanslag, en zijn reputatie binnen het Indiase ambtenarenapparaat ging daarmee voorgoed teloor. De taak van het onderzoeken van de aanslag werd overgedragen aan een andere vooraanstaande politieman, David Petrie, die later hoofd van MI5 zou worden.

John Wallinger werd door het Departement voor Criminele Inlichtingen naar Londen gestuurd om een kersverse inlichtingenafdeling op te zetten binnen het ministerie voor India, maar het gros van het praktische recherchewerk werd gedaan door Britse politieagenten. Aanvankelijk maakte Scotland Yard bezwaren tegen de aanwezigheid van 'W' in hun domein, en het duurde even voordat hij zich een stevige positie wist te verwerven. In de jaren voorafgaand aan de Eerste Wereldoorlog evolueerde en groeide zijn organisatie en kreeg ze de naam 'de Indiase Politieke Inlichtingendienst', ofwel IPI. Wallinger, die Marathi, Gujaraats en Hindoeistaans sprak, was zo doeltreffend in het infiltreren van Indiase groepen in Groot-Brittannië en Parijs dat zijn critici er al snel het zwijgen toe deden.

In 1915 kreeg hij assistentie van een tweede ambitieuze agent van de Indiase politie, die Frans en Duits sprak en opdracht kreeg het netwerk uit te breiden en te ontwikkelen. Het was Philip Vickery, de jonge Ier die de tent van de koning-keizer had bewaakt bij de durbar in Delhi. Ze kregen beiden een aanstelling in het Britse leger – Vickery als luitenant en Wallinger als kolonel – zodat ze officieel te boek stonden als medewerkers van de Militaire Inlichtingendienst. Ze breidden hun operaties uit tot in Italië en Zwitserland, en Wallinger slaagde er zelfs in de schrijver Somerset Maugham aan te werven als spion, die zijn baas vervolgens als de ineffektieve 'R' opvoerde in diverse korte verhalen. Een andere beroemde agent van Wallinger was dr. Condom, die zich met een motorboot uit de voeten moest maken over het Meer van Genève toen de Duitsers zijn ware identiteit bekendmaakten. Volgens Popplewell was de geheime strijd om India

‘het enige terrein in de geschiedenis van de inlichtingendiensten ten tijde van de Eerste Wereldoorlog waarin menselijk inlichtingenwerk een beslissende, exclusieve rol speelde’.¹²

Eerder dat jaar was in Whitehall een speciale commissie opgericht om het probleem van het Indiase subversieve radicalisme aan te pakken, met vertegenwoordigers van het ministerie voor India, de Admiraliteit, MI5 (dat toen nog bekendstond als Afdeling MO5g van het ministerie van Oorlog), het ministerie van Buitenlandse Zaken en het ministerie van Koloniën. De commissie maakte zich met name zorgen over de geheime Duitse steun aan Indiase revolutionairen en het gevaar van muiterij onder de vele Indiase soldaten die vochten in Frankrijk. Er werd een speciale veiligheids- en contraspionage-eenheid, MI5(g) geheten, in het leven geroepen die zich zou gaan bezighouden met India, en in februari 1917 waren er zeventwintig agenten werkzaam, onder wie acht Indiase politiemensen. Dit was een aanzienlijke uitbreiding gezien het feit dat de totale staf van MI5 bij het uitbreken van de oorlog negentien mensen telde, en geeft aan hoeveel belang werd gehecht aan het handhaven van de veiligheid in het Indische rijk als onderdeel van de algehele oorlogsinspanningen.

Het aan India gerelateerde werk van de Britse veiligheidsdienst was een toevallige oorzaak van de snelle groei ervan, en een groot deel van het personeel van MI5 en de Special Branch zou in de decennia na de oorlog gerekruteerd worden uit de Indiase politie en andere koloniale politiekorpsen. Tot ergernis van het bestuur van India zou Londen, en niet Calcutta, Simla of Delhi, tot de onafhankelijkheid het coördinatiecentrum van het inlichtingenwerk met betrekking tot India blijven. Dit kon tot ernstige complicaties leiden omdat de Indiase autoriteiten soms niet op de hoogte waren van de verborgen motieven van de geografen, journalisten en plantenjaegers die zich ophielden in de noordelijke grensgebieden van India.

Ten tijde van de oorlog ontstonden niet alleen in Europa serieuze problemen voor het Britse bestuur in India. Curzons mislukte poging tot opdeling van Bengalen had geleid tot een toename van nationalistische protesten, en de provincie was in het middelpunt van de belangstelling van zowel de constitutionele als de revolutionaire gezichtsbepalers van de vrijheidsbeweging komen te staan. ‘Wat is er mis met Bengalen?’ vroeg koning George V op een keer verbijsterd aan een nieuwe gouverneur van de provincie.¹³ De onrust werd zo groot dat sir Charles Cleveland eind 1915 het gevoel had ‘week na week terrein te verliezen’. Op een gegeven moment had het er zelfs alle schijn van dat de provincie onbestuurbaar zou worden.

In 1915 werd daarom de Wet inzake de verdediging van India aangenomen, die repressie makkelijker maakte omdat wettelijke middelen daarmee werden opgeschort en de autoriteiten het recht kregen om verdachten zonder proces of opgaaf van reden op te pakken, vast te zetten en te verbannen. Toen er werd ingegrepen, gebeurde dat snel en met harde hand. De acties werden gecoördineerd door Charles Tegart, die de inlichtingenafdeling van de Bengaalse politie leidde. Zoals veel hoge politiefunctionarissen in India was Tegart een Ierse protestant met ferme opvattingen over hoe het inheemse oproer aangepakt moest worden.

Volgens het boek van sir Percival Griffiths over de Britse Indiase politie, dat de merkwaardige titel *To Guard My People* draagt, werd Tegart door de plaatselijke Britse bewoners bewonderd als een onverschrokken genie. Hij had verscheidene moordaanslagen overleefd, vermomde zich volgens geruchten als een oude Bengaalse vrouw of een sikhtaxichauffeur wanneer hij gevaarlijke plekken bezocht en had naar verluidt in heel Calcutta informanten en spionnen zitten.

In Indiase geschriften over de Bengaalse revolutionaire beweging staat vermeld dat hij meedogenloos te werk ging en berucht was om de martelpraktijken – ijs, naalden en slaan – waarmee hij informatie probeerde los te weken. Een Bengaalse politicus herinnert zich dat Tegart ‘ijverig foltermethoden uitprobeerde op de revolutionairen. Hij was heel efficiënt, en er werd verteld dat hij was getraind door Scotland Yard en speciaal was aangesteld om de revolutionaire beweging de kop in te drukken’.¹⁴ In zijn werkaantekeningen voor zijn boek over de Indiase politie heeft Griffiths een van bewondering getuigende herinnering van een collega van de politiefchef genoteerd die niet is terug te vinden in de gepubliceerde uitgave. Er staat in te lezen dat het Tegarts favoriete verhoormethode was om met een revolver een paar keer over een verdachte heen te schieten en het wapen daarna op het hoofd van de man te zetten en de vraag te stellen waar het allemaal om draaide. In het aan hem gewijde lemma in de *Dictionary of National Biography* wordt fraai verbloemd hoe hij te werk ging: ‘Een paar mensen die hadden geprobeerd hem om het leven te brengen werden, na door zijn handen te zijn gegaan, zelfs bondgenoten en helpers van hem.’¹⁵

Het geweld nam nog toe door de Paasopstand in Dublin in 1916, toen gewapende Ierse Republikeinen in opstand kwamen tegen de Britten en revolutionairen in Bengalen de leus ‘Engelands probleem is Ierlands kans’ overnamen en die toepasten op hun eigen situatie. Toen een Bengaalse politieke gevangene overleed als gevolg van een hongerstaking, arriveerde

een telegram van een weduwe van een Sinn Fein-‘martelaar’ waarin stond dat Ierland meeleefde met het verdriet van India, met als toevoegsel: ‘De vrijheid zal komen’. Jawaharlal Nehru merkt in zijn autobiografie op dat er zelfs onder gematigde leden van het Congres ‘ondanks luide betuigingen van trouw weinig medelijden met de Britten’ bestond. ‘... Genegenheid voor Duitsland was er natuurlijk niet, alleen de wens om onze overheersers vernederd te zien worden. Het was het idee van de zwakke en hulpeloze mens van indirecte wraak.’¹⁶

Tegelijkertijd diende zich een serieuze dreiging aan in Canada en Noord-Amerika. Veer Savarkars rol als staatsvijand nummer een was overgenomen door Lala Har Dayal, een anarchosyndicalist die had gestudeerd in Oxford en opereerde vanuit Californië. Aanvankelijk had hij weinig belangstelling voor de Indiase politiek en zag hij meer brood in het ontketenen van een wereldwijde revolutie, maar na de aanslag op de olifant van lord Hardinge raakte hij bezeten van nationalistische geestdrift. Hij legde contact met Indiërs in Portland, Oregon, en verwierf de steun van geïmmigreerde Punjaabse arbeiders aan de westkust van de Verenigde Staten. De groep bedacht patriottische liedjes met teksten als ‘Mensen zeggen dat de Singhs niet deugen/ Zeg hardop, laten we de blanken doden’, en begon de gratis krant *Ghadr*, ofwel ‘Opstand’, waarin ze hun landgenoten aanspoorden hun ‘mannelijkheid’ weer tot leven te wekken. Het was hun stellige overtuiging dat honderdduizend Britse soldaten in een mum van tijd in zee gedreven konden worden als de driehonderd miljoen inwoners van India tegen hen in opstand kwamen.

De populaire beweging dijde snel uit, en Har Dayal werd gearresteerd, maar verbeurde zijn borgtocht en ontsnapte. De Indiase nationalistische dreiging in Noord-Amerika werd aanvankelijk aangepakt door William Hopkinson, een immigratiebeambte uit Vancouver, maar aan zijn carrière als spionnenleider kwam een eind toen hij op straat werd doodgeschoten door een sikhrevolutionair. De politie in India meende dat Har Dayal elders in de wereld duizenden revolutionairen had geronseld die nu bij het uitbreken van de oorlog met Duitsland klaarstonden om terug te keren naar huis en de Britse heerschappij omver te werpen. In de loop van 1914 werd een groot aantal Punjabi's die terugkeerden uit Europa en de Verenigde Staten in de gaten gehouden of preventief opgepakt.

Desondanks lukte het sommigen een bondgenootschap te sluiten met Bengaalse revolutionairen en maakten ze plannen voor een opstand, maar ze werden verraden door een politie-informant en nog voor de datum van

de geplande aanval gearresteerd. Achttien van de in beschuldiging gestelde samenzweerders werden opgehangen en ruim honderd van hen voor de rest van hun leven verbannen. Dit optreden wekte grote verbolgenheid in de Punjab, die in de jaren daarna een broeinest van wraakgevoelens was. Daarnaast kochten agenten van de Duitse inlichtingendienst die actief waren in de Verenigde Staten een grote partij wapens en munitie, waaronder enkele duizenden geweren. De wapens werden in een schoener geladen, de Annie Larsen, die vertrok voor een rendez-vous met een grotere boot die de vracht op tijd voor de kerst van 1915 zou afleveren in Calcutta. Maar er werden diverse vergissingen begaan en de wapens kwamen niet aan op de plaats van bestemming.¹⁷

Na de moord op Hopkinson werd in Noord-Amerika een uitgebreidere Britse spionnenoperatie, M11C geheten, op poten gezet. Deze tak opereerde buiten medeweten van de federale regering, maar werkte wel samen met de Amerikaanse veiligheidsdiensten. Na de oorlog werd hij door de Amerikaanse regering opgeheven. Dit was een zware klap voor het Britse inlichtingenapparaat, maar de IPI was een stap verder en had in de Verenigde Staten in het geheim al een eigen permanente 'contactpersoon' gerekruteerd. In 1919 kreeg de contactpersoon gezelschap van de man die hem aanstuurde, Philip Vickery, die drie jaar in Canada en de Verenigde Staten bleef om leiding te geven aan een geheime operatie.¹⁸

Aldus werd het Britse bestuur van het Indische rijk in de periode tussen 1907 en 1918 op drie fronten – Europa, Noord-Amerika en India zelf – zwaar op de proef gesteld. Er was geen sprake van een massale binnenlandse opstand of een rampzalige tendens naar destabilisatie, maar de problemen waren zo groot dat de gezagshandhaving voor de lange termijn er ernstiger door in het gedrang kwam dan op enig ander moment sinds 1857. Het einde van de Eerste Wereldoorlog opende zowel voor de Britten als voor de Indiërs nieuwe wegen, en veel mensen, onder wie Gandhi, geloofden dat politieke liberalisering en overleg nu goede vooruitzichten boden. Maar dit zou ijdele hoop blijken: 1919 werd het jaar van het bloedbad in Amritsar.